

9. PŘÍJMY A VÝDAJE DOMÁCNOSTÍ

Zdrojem údajů v této kapitole jsou výsledky ze sociálních šetření prováděných u domácností.

Výběrové šetření **Životní podmínky** probíhá každoročně v rámci programu **EU-SILC** (*European Union – Statistics on Income and Living Conditions*) u náhodně vybraných bytových domácností České republiky. Realizuje se jako čtyřletý rotační panel, každoročně se čtvrtina domácností obmění. Smyslem šetření je dlouhodobě získávat data o sociální situaci obyvatel srovnatelná s ostatními zeměmi EU. Data uvedená v tabulkách 9-1. až 9-4. byla zpracována za 8 773 hospodářských domácností ze všech krajů České republiky. Příjmy osob a domácností se zjišťovaly za celý rok 2011, demografické údaje jsou podle stavu v době šetření v roce 2012. Zjištěné údaje se přepočítávají na celou populaci v ČR.

Výběrové šetření **statistiky rodinných účtů (SRÚ)** sleduje hospodaření domácností a poskytuje informace o výši jejich vydání a struktuře spotřeby. Zpravodajské domácnosti šetření SRÚ jsou v současné době vybírány záměrným kvótním výběrem. Jednotkou výběru a zpravodajskou jednotkou šetření je hospodařící domácnost.

Zpravodajský soubor 3 000 domácností byl vybrán tak, aby jeho složení podle zvolených výběrových znaků odpovídalo struktuře domácností v České republice. Oporou pro stanovení kvót byly výsledky šetření Životní podmínky.

Od roku 2006 je základním výběrovým znakem **skupina domácnosti**, odvozená od ekonomické aktivity a postavení v zaměstnání osoby v čele domácnosti. Osobou v čele je v úplných rodinách vždy muž, v neúplných většinou rodič. V nerodinných domácnostech se za osobu v čele domácnosti považuje osoba s nejvyšším příjmem.

Domácnosti s ekonomicky aktivní osobou v čele se třídí podle jejího postavení v zaměstnání, u domácností zaměstnanců i podle jejího vzdělání. Domácnosti s ekonomicky neaktivní osobou v čele se člení v závislosti na tom, zda je některý z dalších členů domácnosti ekonomicky aktivní, příp. zda v čele domácnosti je důchodce.

Pro tři nejvýznamnější skupiny domácností (zaměstnanců, osob samostatně výdělečně činných a důchodců bez ekonomicky aktivních členů) se používají ještě další výběrová kritéria, a to:

- čistý peněžní příjem na 1 člena domácnosti a počet nezaopatřených dětí pro domácnosti zaměstnanců a domácnosti osob samostatně výdělečně činných;
- důchod na 1 člena domácnosti a počet členů (u jednočlenných domácností také pohlaví osoby) pro domácnosti důchodců bez ekonomicky aktivních členů.

Výběrový znak **velikost obce a druh domu** se týká všech skupin domácností, přičemž samostatné kvóty podle velikosti obce a druhu domu jsou předepsány pro výše uvedené nejvýznamnější skupiny domácností.

Vysvětlivky k ukazatelům a tříděním

Hospodařící domácnost je soubor osob společně bydlících, které se společně podílejí na úhradě základních výdajů (na výživu, provoz domácnosti, údržbu bytu apod.).

Pracující jsou osoby, které po celý rok, příp. jeho převážnou část, měly placené zaměstnání (zaměstnanci) nebo byly tzv. sebezaměstnané (samostatně činní, pomáhající rodinní příslušníci). Není rozhodující, zda jejich pracovní aktivita má trvalý, dočasný, sezónní či příležitostný charakter, ale rozhoduje, zda mají formální vazbu k zaměstnání (vč. případů dovolené, nemoci, řádné mateřské dovolené apod.). Jsou započtení také studenti, důchodci a osoby pobírající rodičovský příspěvek, pokud mají pravidelné příjmy ze zaměstnání nebo podnikání. Naopak nejsou zahrnuti osoby, které byly celý rok, resp. převážující část roku nezaměstnané.

Nezaopatřené dítě je dítě do skončení povinné školní docházky a poté dítě, které se soustavně, nejdéle však do 26 let, připravuje na budoucí povolání, příp. se nemůže na něj připravovat pro nemoc nebo úraz, či pro dlouhodobě nepříznivý zdravotní stav nemůže pracovat.

Počet spotřebních jednotek vyjadřuje složení domácnosti přepočtené podle vah spotřeby jednotlivých členů domácnosti. Spotřební jednotky podle stupnice OECD mají váhy definovány takto: první dospělý v domácnosti = 1,0; každý další dospělý (osoba starší 13 let) = 0,7; každé dítě (13leté nebo mladší) = 0,5. Spotřební jednotky podle modifikované stupnice OECD jsou definovány takto: první dospělý v domácnosti = 1,0; každý další dospělý (osoba starší 13 let) = 0,5; každé dítě (13leté nebo mladší) = 0,3.

Životní minimum domácnosti (viz kapitola 25. Sociální zabezpečení) bylo vypočteno pro každou domácnost zařazenou do zpracování na základě jejího složení, věku dětí a částek platných pro příslušný rok.

Základní členění domácností podle **postavení osoby v čele**:

Domácnosti celkem v šetření Životní podmínky reprezentují průměrnou domácnost České republiky. Ve zpravodajském souboru SRÚ jsou od roku 2006 již zahrnuty všechny typy domácností zastoupené v populaci. Váha jednotlivých skupin domácností odpovídá jejich podílu zjištěnému v šetření Životní podmínky. Počet domácností důchodců bez ekonomicky aktivních členů byl pro zjišťování SRÚ zredukován, při zpracování se tato disproporce eliminuje převážením.

Domácnosti zaměstnanců jsou domácnosti s osobou v čele v pracovním nebo služebním poměru, která pracuje na základě pracovní smlouvy nebo na základě dohody (o pracovní činnosti, o provedení práce). Zaměstnanci jsou i pracující členové produkčních družstev (včetně zemědělských), společníci s. r. o. a komanditisté komanditních společností, kteří pro společnost vykonávají práci na základě pracovní smlouvy a pobírají za ni odměnu, která je příjmem ze závislé činnosti.

Domácnosti samostatně činných osob jsou domácnosti s osobou v čele vykonávající samostatně výdělečnou činnost. Jedná se o osoby, které podnikají na základě živnostenského oprávnění nebo na základě zvláštních předpisů, účastníky společného podnikání na základě smlouvy (společnosti s ručením omezeným, obchodní společnosti), pokud nevykonávají pro společnost práci na základě pracovní smlouvy, dále osoby vykonávající nezávislé povolání (lékaři, advokáti, daňoví poradci) a osoby pracující za honoráře (umělci, tlumočníci).

Domácnosti nezaměstnaných jsou domácnosti v čele s osobou, která nemá žádnou placenou práci, ale pracovat by chtěla, tzn., že si buď aktivně hledá zaměstnání, nebo má v plánu podnikat, případně hodlá zaměstnání hledat. Není rozhodující, zda pobírá hmotné zabezpečení uchazečů o zaměstnání či nikoliv.

Domácnosti důchodců mají v čele osobu, která pobírá důchod (kromě sirotčího) a nepracuje buď vůbec, nebo má její pracovní činnost omezený rozsah. Za šetření Životní podmínky (tab. 9-1. až 9-4.) jsou publikovány výsledky za **domácnosti důchodců bez pracujících členů**. Ty zahrnují všechny domácnosti, kde osoba v čele pobírá důchod a nepracuje (vůbec nebo v omezené míře) a zároveň nepracují ani jiní členové domácnosti, přičemž rozhodující je, zda reálně vykonávají nějakou pracovní činnost nebo ne (mohou tedy být nezaměstnaní). Naproti tomu v tabulkách s výsledky šetření SRÚ (tab. 9-5. až 9-8.) jsou jako zvláštní kategorie vyčleněny **domácnosti důchodců bez ekonomicky aktivních členů**, které zahrnují domácnosti, v nichž vedle osoby v čele také ostatní členové nejsou ekonomicky aktivní buď vůbec, nebo jen v omezené míře.

Úplné rodiny tvoří manželský (partnerský) pár s nezaopatřenými dětmi nebo bez nich, mohou v nich být i další osoby. **Úplně čisté rodiny** se skládají pouze z rodičů (partnerů) a nezaopatřených dětí.

Neúplné rodiny tvoří rodič a alespoň jedno dítě, také v nich mohou být další osoby. **Neúplně čisté rodiny** se skládají z jednoho z rodičů a nezaopatřeného dítěte (dětí).

Hrubé peněžní příjmy zahrnují příjmy ze závislé činnosti a z podnikání v hlavní i vedlejší činnosti, všechny druhy pravidelných i jednorázových sociálních příjmů přiznaných pro domácnosti jako celek i jejich jednotlivé členy a všechny další jednorázové a mimořádné peněžní příjmy (z kapitálového majetku, příležitostných pronájmů, životního a neživotního pojištění, dědictví, soutěží aj.).

Čisté peněžní příjmy se získají z hrubých příjmů odečtením odvodů na zdravotní a sociální pojištění a daně z příjmů. Od roku 2009 (příjmy za rok 2008) zahrnuje čistý příjem bonusy daňového zvýhodnění na děti.

Pracovními příjmy se rozumí příjmy z pracovní činnosti v pracovněprávním, služebním a členském poměru a příjmy z podnikání a jiné samostatně výdělečné činnosti.

V šetření Životní podmínky představují **příjmy z podnikání** hospodářský výsledek (hrubý zisk, ztráta) před zdaněním. V SRÚ jsou v příjmech ze soukromého podnikání zjišťovány pouze částky, které byly z výnosu podnikání převedeny pro potřebu domácnosti a jejich jednotlivých členů. Jedná se tedy o čistý příjem, daň z příjmů ani odvody na zdravotní a sociální pojištění se v těchto případech do výdajů neuvádí.

Hrubá peněžní vydání nezahrnují vklady, splacené úvěry a půjčky.

Čistá peněžní vydání se od hrubých liší o odvody na zdravotní a sociální pojištění a daň z příjmů. Členi se na tzv. spotřební vydání a vydání neklasifikovaná jako spotřební.

Pro zajištění mezinárodní srovnatelnosti statistických ukazatelů jsou od roku 1999 položky peněžních výdajů uspořádány podle „Klasifikace individuální spotřeby podle účelu CZ-COICOP“, která je českou verzí mezinárodního standardu COICOP (*Classification of Individual Consumption by Purpose*) – viz přehled platných statistických klasifikací a číselníků v úvodu publikace – a je závazná pro všechna statistická zjišťování. Výdaje, které nejsou v CZ-COICOP zařazeny (investiční výdaje na výstavbu, či rekonstrukci domu nebo bytu, výdaje spojené s péčí o užitkovou zahradu a užitková zvířata apod.) byly vyčleněny do zvláštního oddílu „Vydání neklasifikovaná jako spotřební“.

V jednotlivých výdajových skupinách jsou zahrnuta následující vydání:

- **bydlení, voda, energie, paliva** – nájemné, potřeby a služby pro běžnou údržbu domu nebo bytu, ústřední topení a teplá voda, elektřina, plyn, paliva, ostatní služby související s bytem;
- **bytové vybavení, zařízení domácnosti; opravy** – nábytek, bytové doplňky, podlahové krytiny, bytový textil, přístroje a spotřebiče pro domácnost (chladničky, pračky a jiná zařízení), nádoby a kuchyňské potřeby, přístroje a nářadí pro dům a zahradu, prací, čisticí prostředky a jiné drogistické zboží, ostatní potřeby pro domácnost, opravy všech přístrojů a zařízení, služby pro domácnost;
- **rekreace a kultura** – zařízení a potřeby pro volný čas (televizní přijímače, videa, rozhlasové přijímače, audio-zařízení, foto-kino zařízení, počítače a zařízení pro zpracování dat, psací stroje), potřeby pro volný čas (hudební nástroje, gramofonové desky, CD, DVD, audiokazety, videokazety, jiné zboží kulturního charakteru, hry, hračky), opravy všech přístrojů a zařízení; knihy a učebnice, noviny a časopisy, ostatní tiskoviny, potřeby k psaní a kreslení; květiny a zahrady, domácí zvířata; potřeby a služby pro jejich chov; dovolená s komplexními službami, potřeby pro rekreaci; sport a sportovní potřeby; služby pro volný čas (kulturní a zábavní služby, rozhlas a televize, herny a loterie);
- **ostatní zboží a služby** – osobní péče (kadeřnické a kosmetické salóny, jiná zařízení osobní péče, potřeby a přístroje pro osobní péči, drogistické zboží pro osobní hygienu, kosmetické zboží), osobní potřeby a doplňky (klenoty, hodiny, hodinky, bižuterie, cestovní potřeby), vydání na sociální péči, všechny druhy pojištění a jinde neuvedené služby (finanční, administrativní, poradenské aj.).

Náplň ostatních položek je patrná z jejich názvu.

Poznámky k tabulkám

Tab. 9-1. Příjmy hospodařících domácností, míra ohrožení chudobou a náklady na bydlení

Časová řada údajů ze šetření Životní podmínky uvádí zejména vývoj příjmů a jeho vybraných charakteristik, vývoj příjmové chudoby podle evropské metodiky a vývoj nákladů na bydlení. Hranice příjmové chudoby je stanovena na 60 % mediánu ekvivalizovaného disponibilního příjmu. Z důvodu metodické změny u disponibilního příjmu byla časová řada příjmové chudoby změněna.

Tab. 9-2. Hospodařící domácnosti podle postavení osoby v čele v roce 2012

Údaje ze šetření Životní podmínky o složení domácností, struktuře jejich příjmů podle zdrojů a jejich příjmovém rozdělení podle decilů.

Tab. 9-3. Hospodařící domácnosti podle vztahu čistého příjmu k životnímu minimu v roce 2012

Třídění domácností ze šetření Životní podmínky podle vztahu jejich příjmů a příslušného ŽM; násobky navazují na hranice ŽM pro stanovení nároku na dávky státní sociální podpory. Z důvodu změny koncepce ŽM od roku 2007 jsou údaje v tabulce 9-3. srovnatelné pouze s údaji z ročenek od roku 2009 včetně.

Tab. 9-4. Osoby v domácnostech s příjmy pod hranicí chudoby

Údaje ze šetření Životní podmínky zpracované podle metodiky Eurostatu. Tabulka uvádí podíl osob ohrožených chudobou, přičemž hranice chudoby byla stanovena jako 60 % mediánu ekvivalizovaných disponibilních příjmů za osoby.

Tabulka byla pro lepší využitelnost dat v roce 2012 změněna, nenavazuje tedy přímo na tabulky uveřejněné v předcházejících letech. Data jsou uvedena v časové řadě za jednotlivé roky. V prvním řádku jsou celkové počty osob žijících pod hranicí chudoby, v ostatních řádcích jejich procentuální podíl v příslušné podskupině osob.

Ekvivalizovaný disponibilní příjem je konstruován jako podíl čistého disponibilního příjmu domácnosti a počtu jejich spotřebních jednotek (vypočteného podle metodiky Eurostatu). Tento příjem je přiřazen všem osobám příslušné domácnosti.

Vzdělanostní úroveň domácnosti se určuje podle nejvyšší dosažené úrovně vzdělání osoby v čele domácnosti a jejího partnera. Domácnosti jsou do jednotlivých skupin vzdělání zařazovány následovně:

- nízká – oba partneři mají nejvýše základní vzdělání, resp. jsou bez ukončeného základního vzdělání;
- střední – alespoň jeden z partnerů má vyšší vzdělání než základní a zároveň ani jeden z partnerů nemá vzdělání vysokoškolské;
- vysoká – alespoň jeden z partnerů má vysokoškolské vzdělání (vč. bakalářského).

Závislé dítě – definice se liší od definice nezaopatřeného dítěte; zahrnují se všechny děti mladší 18 let a dále děti ve věku 18 až 24 let, jestliže nejsou ekonomicky aktivní a žijí alespoň s jedním z rodičů.

Tab. 9-5. Vydání a spotřeba domácností SRÚ

Obsahuje údaje za domácnosti zpravodajského souboru SRÚ v časové řadě.

Tab. 9-6. a 9-7. Složení domácností SRÚ a struktura peněžních příjmů a vydání domácností SRÚ podle postavení osoby v čele v roce 2012

Obsahují údaje za domácnosti zpravodajského souboru SRÚ v třídění podle postavení osoby v čele.

Tab. 9-8. Struktura peněžních vydání u vybraných skupin domácností SRÚ s různou příjmovou úrovní

Obsahuje údaje za domácnosti zpravodajského souboru SRÚ v třídění podle výše čistého ročního peněžního příjmu na jednoho člena domácnosti. Do skupiny domácností s nízkými příjmy bylo v každé skupině zařazeno 20 % domácností s nejnižším čistým peněžním příjmem na jednoho člena; příjmy každé domácnosti v této skupině nepřekročily horní hranici uvedenou v tabulce. Do skupiny domácností s vysokými příjmy bylo analogicky zařazeno 20 % domácností s nejvyšším příjmem na jednoho člena, který byl vyšší než spodní hranice uvedená v tabulce.

* * *

Podrobné údaje o příjmech a životních podmínkách domácností České republiky a ze šetření statistiky rodinných účtů jsou s metodickými popisy obsaženy v publikacích ČSÚ vydávaných podle Katalogu produktů na rok 2013 v tematické skupině LIDÉ A SPOLEČNOST, podskupině Příjmy, výdaje a životní podmínky domácností:

- 3001-13 „Vydání a spotřeba domácností statistiky rodinných účtů za rok 2012“ – červen 2013
- 3012-13 „Příjmy a životní podmínky domácností v roce 2012“ – červen 2013

Další údaje jsou zveřejňovány na internetových stránkách Českého statistického úřadu:

- www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/zivotni_uroven_spotreba_domacnosti_prace